

Ahmed Hatunić, prof.

ODNOS PREMA OBRAZOVANJU MUSLIMANKE U BOSNI I HERCEGOVINI OD AUSTROUGARSKE OKUPACIJE DO DANAS

DOI: 10.58584/2490-3752.2015.11.49

SAŽETAK

U ovom radu elaborirano je pitanje odnosa bošnjačkog naroda prema obrazovanju svoje ženske populacije, u periodu od dolaska Austro-Ugarske na prostore BiH do današnjega dana. U njemu je izloženo pitanje islamskoga stava prema obrazovanju žene, kao i praksa muslimana po istom pitanju. U radu je akcentirana podijeljenost Bošnjaka na one koji su protiv obrazovanje muslimanke u evropskim obrazovnim ustanovama, na one koji su za njen ulazak u nove obrazovne tokove u potpunosti i bez ikakvih ograničenja podržavaju i na one koji stoje i koji su zauzeli srednje stajalište. Odnos komunističke vlasti prema školovanju muslimanske ženske omladine također je opisan u ovom radu. I dalje će broj muslimanskih žena koje su završile srednje škole ili stekle univerzitetske diplome biti mnogo manji od broja muškaraca iste životne dobi, što će biti dokumentirano istraživanjima koja su navedena u ovom radu. U radu je konstatirano da su za promjenu bošnjačkog stava prema ovom pitanju, uz sve druge okolnosti, veliku ulogu imala tumačenja islama i islamskih propisa od strane reformističke uleme u BiH.

Ključne riječi: muslimanka, obrazovanje, islamski izvori, muslimanska praksa, evropski tokovi, reformistička misao, ulema, učenice, medresa, Islamska zajednica, univerzitet.

UVOD

Pitanje prava žene i njene društvene i političke angažiranosti već dugo je predmet polemike ljudi i na Istoku i na Zapadu. Poznato je da je žena Zapada dobila svoja ljudska, društvena i politička prava tek u 20. stoljeću, nakon godina provedenih u ponižavajućem položaju, kada se je raspravljalo čak i o tome da li ona posjeduje ljudsku ili animalnu dušu. Međutim, i pored činjenice da je žena na Zapadu ostvarila svoja politička prava, izborila se za istovjetne šanse za obrazovanje i time dobila i mogućnost da participira u vlasti i administraciji svoje zemlje, čini se da je ona ovaj put i svojom voljom ponovo vraćena u robovski i ponižavajući položaj, koji degradira njenu ličnost, kao i njenu ulogu majke, sestre, kćerke i supruge, koja joj pripada. Moda koju danas slijedi savremena žena Okcidenta dovela je u pitanje njenu čast i potpuno je obnažila pred radoznalim ili zlonamjernim pogledima muškaraca. Takva moda postala je običaj koji se slijedi i društveno pravilo koje se poštuje. Samo tako odjevena žena može biti uspješna i društveno prihvaćena. Doba postemancipacije žene neodoljivo podsjeća na vremena kada je ona kružila kao roba po ulicama Rima, gdje je prodavana i kupovana. Žena se danas koristi da bi se prodao određeni proizvod, da bi se privukli klijenti i investitori, glasači na izborima i slično, što govori da ona, u suštini, danas na Zapadu nije slobodna i pored zakona koji je u političkom, društvenom i građanskom smislu izjednačavaju s muškarcem.

S druge strane, islam je ženi, od prvoga dana objave i poslaničke misije, dao ljudska i građanska prava, koja su do tada bila nepoznata civilizacijama Grčke, Rima, Perzije ili predislamske Arabije. Ženi je ukazano poštovanje u ulogama majke, kćerke, sestre i supruge. Odnos između žene i muškarca je, shodno islamskome učenju, komplementaran¹- nadopunjujući, tako da jedno kraj drugoga osjećaju smiraj, o čemu svjedoče riječi Uzvišenog:

1 Muhammed M. Ša'ravi, *Žena u Kur'anu*, Karadžoz-begova medresa, Mostar, 2007.

I jedan od dokaza Njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; to su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju. (Ar-Rum, 21)

Međutim, s vremenom su muslimani, pod određenim uticajima i zbog opće izgubljenosti i pomućenosti stavova prema savremenim pojavama (poput političkog angažmana žene, njenog glasanja na izborima ili njene poslovne angažiranosti), o pitanju žene i njenih prava, zauzimali različite, obično potpuno oprečne stavove. Danas ima muslimana različitih obrazovnih profila u svim zemljama svijeta, kao i muslimanske uleme, koji bi ženi uskratili svaki društveni, poslovni ili politički angažman, uključujući čak i pravo na obrazovanje u sistemu javnog srednjeg ili visokoškolskog obrazovanja. Ima i onih koji pod uticajem napadnih liberalističkih ideja i prakse Zapada nastoje ženu „potpuno osloboditi“, dozvoljavajući joj sve i svašta, bez poštivanja bilo kakvih ograničenja i moralnih pravila. Jedan veliki broj muslimana i islamskih učenjaka, pak, po ovom pitanju zauzimaju srednji stav, koji ženi dozvoljava društveni, politički i poslovni angažman, uz poštivanje određenih pravila i uvažavanje određenih okolnosti.

Svi ti stavovi prema društvenom angažmanu žene bili su prisutni kod određenoga broja učenjaka, a samim time i kod određenog broja muslimana, i u Bosni i Hercegovini. Naročita pažnja se obrazovanju muslimanske žene, a time i njenom društvenom angažmanu, počinje poklanjati dolaskom Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu, kada nova vlada uvodi savremeni evropski obrazovni sistem, koji je podrazumijevao podjednak tretman i muškaraca i žena u pravima na obrazovanje. Godinama će muslimani BiH, predvođeni javnim ličnostima, političarima, piscima, ali i vjerskim učenjacima, raspravljati o pitanju obrazovanja muslimanskih žena. Jedan broj njih zauzima protivnički stav u ovom pitanju, odbijajući mogućnost da i muškarci, a pogotovo žene, pohađaju evropske škole, koje je uvela Austro-Ugarska. Drugi tu mogućnost, kao i sve ideje koje dolaze sa Zapada, u potpunosti prihvataju, bez bilo kakve analize ili kritike. Na trećoj strani su oni koji tu mogućnost prihvataju uz određene uvjete, koji podrazumijevaju moralno ponašanje i prihvatanje ograničenja koja nalaže islam.

U ovome radu pokušat ćemo osvijetliti pitanje obrazovanja i društvenog angažmana muslimanke u BiH od perioda dolaska Austro-

Ugarske do današnjih dana. Očividno ćemo pokazati da je odnos Bošnjaka prema obrazovanju žene, s početka 20. stoljeća, proizveo dalekosežne posljedice, koje se u obrazovnoj strukturi muslimanskih žena mogu vidjeti i danas.

1. Stav islama prema obrazovanju muslimanskih žena

Islam proklamuje da su svi ljudi Allahova stvorenja i da su razlike među njima funkcionalne, a ne suštinske. Shodno tome, svaka rasi, etnička, teritorijalna, polna ili bilo kakva druga diskriminacija u potpunosti je neprihvatljiva. O ravnopravnom položaju, podjednakim šansama za uspjeh i na ovome i na drugome svijetu svjedoče brojni kur'anski ajeti:

Muslimanima i muslimankama, i vjernicima i vjernicama, i poslušnim muškarcima i poslušnim ženama, i iskrenim muškarcima i iskrenim ženama, i strpljivim muškarcima i strpljivim ženama, i poniznim muškarcima i poniznim ženama, i muškarcima koji dijele zekat i ženama koje dijele zekat, i muškarcima koji poste i ženama koje poste, i muškarcima koji o svojim stidnim mjestima vode brigu i ženama koje o svojim stidnim mjestima vode brigu, i muškarcima koji često spominju Allaha i ženama koje često spominju Allaha, - Allah je, doista, za sve njih oprost i veliku nagradu pripremio. (Al-Ahzab, 35)

I Gospodar njihov im se odazva: "Nijednom trudbeniku između vas trud njegov neću poništiti, ni muškarcu ni ženi -vi ste jedni od drugih." (Ali 'Imran, 195)

I jedan od dokaza Njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što između vas uspostavlja ljubav i samilost; to su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju. (Al-Rum, 21)

S druge strane, u brojnim kur'anskim ajetima, kao i hadisima Allahovog Poslanika, s.a.v.s., govori se o prednosti znanja i učenih ljudi. Prvi ajet objavljen Poslaniku, s.a.v.s.: *Čitaj, u ime Gospodara tvoga, Koji stvara*, kao i drugi ajeti o obavezama vjernika, odnose se i na muškarce i na žene.

Uzvišeni, također, o učenim ljudima kaže:

Allah svjedoči da nema drugog boga osim Njega – a i meleki i učeni – i da On postupa pravedno. – Nema boga osim Njega, Silnog i Mudrog! (Alu Imran, 18)

Allah će na visoke stepene uzdignuti one među vama koji vjeruju i kojima je dato znanje. - A Allah dobro zna ono što radite. (Al-Mudžadela, 11)

Poslanik, s.a.v.s., rekao je:

„Traženje znanja obaveza je svakog muslimana.“

„Tražite znanje, makar i u Kini“.

„Prednost učenjaka nad pobožnim jeste kao prednost mladog mjeseca nad zvijezdama“.

„Prednost učenoga vjernika nad pobožnim iznosi sedamdeset stupnjeva.“²

Niti u jednom od navedenih ajeta i hadisa ne pravi se razlika između muškarca i žene po pitanju sticanja znanja, kao ni u drugim dužnostima, poput namaza, posta, hadža ili nagrade koja za njih slijedi na drugome svijetu. Na osnovu navedenoga, zaključujemo da obrazovanje žene ne samo da je dozvoljeno, nego je i obavezno (farz), bez obzira na rasu, naciju ili jezik.

2. Stav muslimana prema obrazovanju muslimanki u prošlosti

I pored činjenice da je tražiti znanje dužnost svakoga muslimana i muslimanke, da su žene za vrijeme Poslanika prisustvovala naučnim kružocima (što se nastavilo i u kasnijim stoljećima emevijskog, abasijskog i endeluškog hilafeta), s vremenom su muslimani obrazovanje muslimanke stavili u drugi plan. Naročito je to postalo očigledno onda kada su se ljudi počeli sustavno školovati u obrazovnim ustanovama evropskoga tipa, što je podrazumijevalo određenu diplomu, zvanje i zanimanje nakon završetka školovanja. Na nekim glasovitim musli-

2 Svi navedeni hadisi preneseni su iz djela „Oživljavanje vjerskih znanosti“, autora Ebu Hamida Muhammeda el-Gazalija, koje je na bosanskom jeziku publikovano u izdanju izdavačke kuće “Bookline“.

manskim visokoškolskim ustanovama muslimanke dobivaju mogućnost obrazovanja tek u 20. stoljeću. Glasoviti Al-Azhar otvara vrata za studentice muslimanke tek 1961. godine, dok se to na Kairskom sveučilištu dešava u prvim godinama 20. stoljeća.

Uspostavom austrougarske uprave na prostorima Bosne i Hercegovine otvaraju se nove škole evropskoga tipa, koje Bošnjaci u prvim godinama prilično bojkotuju, dok je broj muslimanskih žena u tim školama zanemariv. Taj bojkot je pravdan bojazni da će se muslimanska omladina odroditi od svoje vjere i njenih moralnih vrijednost, čime su pravdane i sve zablude iz 19. i 20. stoljeća. Vođeni istom mišlju, muslimani su se, dolaskom Austrije, masovno iseljavali u Tursku, u želji da žive u islamskoj državi, koja to više neće biti nakon 1924. godine. O odnosu Bošnjaka prema obrazovanju u tom vremenu govori Adem Bise, muslimanski pisac s početka 20. stoljeća u svojoj raspravi „Da li musliman može živjeti evropskim životom i ostati dobar musliman“, koja je štampana 1937. godine. U uvodu te rasprave Bise piše: „Godine 1884. iselismo u Tursku. Razlog je bio jednostavan za našu selidbu. Ondašnja uprava ‘Švabo’ pozove nas dvojicu braće u školu. Moj otac, koji nije mogao podnijeti da njegove sinove na njegove oči krste (po njegovom mišljenju) prodade imetak i iselismo. U Gružu trebalo se ukrcati u veći parobrod. Ulazeći uz brodske stepenice natuče mi na glavu od šale neki vojnik svoju kapu sa strehom. Kad me otac i Jusufaga ugledaše, rekoše da sam iz vjere izišao, a ja dijete od sedam-osam godina pomislih kako sam ja to u vjeru došao i za što izlazim.“³ Navedeni citat nam upečatljivo oslikava stav Bošnjaka muslimana toga doba naspram svega što je novo, a dolazi sa Zapada. Vrsta kape, a da ne govorimo o pohađanju evropske škole, tumačilo se kao „izlazak iz vjere“, što, naravno, nije odgovaralo istini.

Zbog toga, Bošnjaci su prema obrazovanju muslimanske ženske djece imali u većini slučajeva odbijajući stav. To potvrđuje činjenica da je u školskoj 1899/1900. godini u 293 osnovne škole u BiH bilo upisano

3 Rasprava Adema Bisea, pod naslovom „Da li musliman može živjeti evropskim životom i ostati dobar musliman“ publikovana je u Tuzli 1937. godine, a ponovo izdata u sklopu edicije Bosanske muslimanske rasprave hrestomatija br. VI, koju je priredio Enes Karić u izdanju ITD „Sedam“, Sarajevo, 2003. godine

svega 4.886 bošnjačke djece, od čega 12 djevojčica.⁴ Prva muslimanka učiteljica bila je Hasnija Berberović, koja je učiteljski ispit položila tek 1909.⁵ godine. Godine 1914. je radilo 98 učitelja Bošnjaka, od čega samo tri učiteljice Bošnjakinje, od ukupno 804, koliko ih je tada bilo u zemlji. Slična situacija je bila i u ostalim strukama, u kojima je radilo veoma malo Bošnjaka i neznatan, potpuno zanemariv, broj Bošnjakinja. Kada je 1911. godine u bosanskom saboru donesen zakon o obaveznom osnovnom školovanju, bošnjački zastupnici, izuzev Hamdije Karamehmedovića, Šefkije Gluhića, Safvet-bega Bašagića i hafiza Ahmeda Mehmedbašića, insistirali su i postigli da se izglasa Odredba da to školovanje nije obavezno za muslimansku žensku djecu. U kasnijem periodu će se broj učenica muslimanki postepeno povećavati, ali će negativistički i odbijajući stav prema obrazovanju muslimanki potrajati još godinama.

Za vrijeme socijalističke uprave u BiH mnoge će muslimanke dobiti šansu da se obrazuju, tako da će se postojeći debalans u broju obrazovanih muslimanki postepeno smanjivati u odnosu na broj muškaraca, jer su zakonom o obaveznom osnovnom obrazovanju u bivšoj Jugoslaviji bila obuhvaćena sva, i muška i ženska djeca.

3. Obrazovanje muslimanke u bližoj prošlosti

Već je navedeno da će se broj obrazovanih žena za vrijeme komunističke vlasti u BiH povećavati, ali će i dalje veliki broj muslimanki ostati na obrazovnom nivou svršenika osnovne škole. U prilog tome svjedoče brojna istraživanja, gdje je vidljiv debalans u obrazovnom nivou između muškaraca i žena među muslimanskom populacijom.

Ukupno 14 ispitanika (učenika Behram-begove medrese u Tuzli) rođenih 1994. i 1995. godine na pitanje o obrazovnom novou svojih nena, koje su rođene kasnih tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća, odgovara na sljedeći način:

- 22 nene su završile samo osnovnu školu,
- nikakvo oficijelno obrazovanje nije ih završilo 8,

4 Mustafa Spahić, *Povijest islama*, El-hidaja Sarajevo, bez godine izdanja

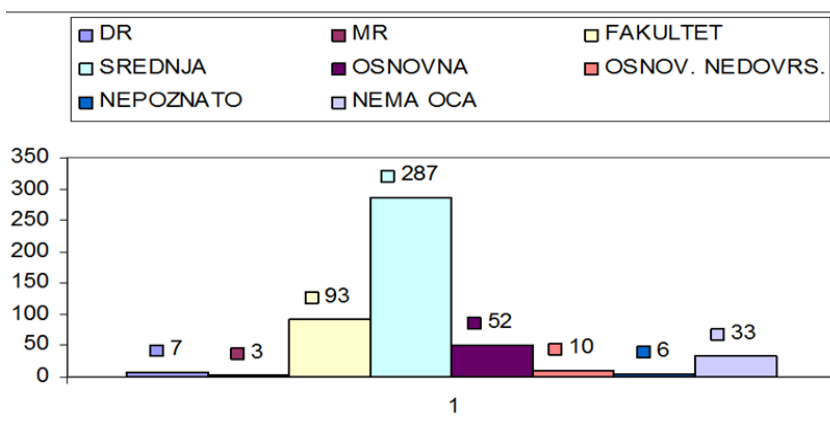
5 Mina Kujović, *Novi Muallim*, broj 40, zima 2009. g.

- srednju škola su završile samo 3 nene.

Istraživanje je obuhvatilo djedove i nene po ocu i majci i rezultati pokazuju očevidan debalans u nivou obrazovanja u odnosu na muškarce, jer su samo tri nene od 28 završile srednju školu.

Drugo istraživanje vodila je Vjerko-prosvjetna služba Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini među učenicima prvih razreda medresa ⁶u BiH, koji su rođeni 1994. ili 1995. godine i imaju roditelje rođene većinom kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Istraživanje je vršeno na 486 učenika prvih razreda i pokazalo je slijedeće rezultate:

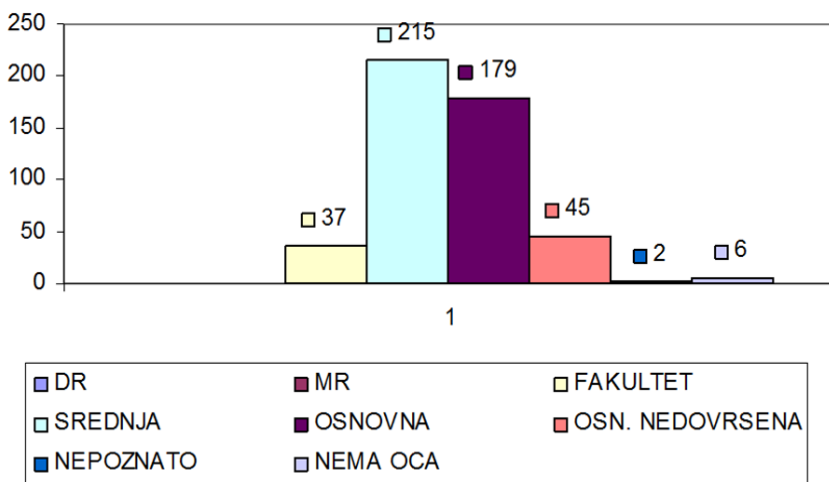
OBRAZOVNI STATUS OCA

U isto vrijeme obrazovni nivo majki približno istih godina izgledao je ovako:

6 U okviru srednjoškolskog obrazovnog sustava IZ-e BiH djeluje šest medresa: Behram-begova medresa u Tuzli, Gazi Husrev-begova u Sarajevu, Elči Ibrahim-pašina u Travniku, Karadžo-begova u Mostaru, Džemaludin-ef. Čaušević u Cazinu, Osman-ef. Redžović u Velikom Čajnom kod Visokog.

OBRAZOVNI STATUS MAJKE

Ova anketa je pokazala očigledan i veliki debalans u obrazovnom nivou očeva i majki učenika prvih razreda medresa u BiH. Mnogo je više majki s osnovnom školom nego očeva (52-179).

Mnogo je više očeva s fakultetskim obrazovanjem (37-93).

Sedam je doktora nauka iz reda očeva, dok među majkama nema niti jedne.

Tri su magistra nauka među očevima, dok iz reda majki nema ni jedne magistricice.

4. Perspektive obrazovanja muslimanki u savremenom dobu

Primjetno je da je žena u BiH, s nekim izuzecima, dobila svoje mjesto u bosansko-hercegovačkom društvu i postojećem obrazovnom sustavu. U osnovne škole danas se podjednako upisuju i muslimanske djevojčice i dječaci, što je slučaj i sa srednjom školom i univerzitetom.

Polna struktura među 486 učenika bosansko-hercegovačkih medresa izgleda ovako:

Gender ispitanika

U ovoj analizi vidljivo je da je zamalo veći broj učenica nego učenika, što znači da je debalans između muškaraca u žena, bar u srednjoškolskom obrazovanju IZ-e u BiH, iščezao. Vjerujemo da je nestao i u srednjim školama općega tipa u BiH i da se uveliko smanjio na univerzitetima, što bi, naravno, moglo biti predmet odvojenih studija i istraživanja. Naročito bi bilo interesantno analizirati polnu strukturu svrešenika fakulteta i nosilaca magistarskih ili doktorskih zvanja.

5. Uloga vjere u obrazovanju muslimanke

Jedna od poluga koje su pokrenule obrazovanje muslimanske žene, uz sve druge, jeste, zasigurno, drugačije savremeno poimanje vjere kod muslimana BiH u odnosu na ono koje je bilo preovlađujuće krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a i u kasnijim godinama. Ulema čitavoga svijeta pozabavila se ovim pitanjem, o čemu svjedoče brojni napisi istaknutih učenjaka, poput Abduhova, Ride, Šeltuta, Mavdudija, Karadavija, Ša'raivija, Gazalija i dr. Ulema bosanskohercegovačkih muslimana također se bavila pitanjem obrazovanja muslimanke i u tom smislu zauzela prihvatajući stav, koji je zasigurno doprinio povećanju broja muslimanki koje su dobile pravo i šansu da se obrazuju. Neki od njih su: reisu-l-ulema Čaušević, Đozo, ali i drugi, koji još uvijek djeluju u jednome reformističkome pravcu i shvatanju vječnih islamskih istina. Taj stav prema obrazovanju muslimanke iznikao je iz osnova islama,

njegovih izvora i postupanja prvih generacija muslimana, što je pomenuto na početku ovoga rada.

Cjelokupnoj muslimanskoj javnosti i strukturama ostaje obaveza njegovanja moralnih normi i čuvanja muslimanske omladine od poroka koji obavijaju savremena društva. Na tom putu obrazovanje majki, koje će kasnije biti temelji svojih porodica i odgajateljice svoje djece, veoma je važno. Stoga je poboljšanje kvaliteta obrazovanja, prožetog ispravnim odgojnim smjernicama, nešto što predstavlja emanet i obavezu današnjih muslimana u BiH i njihovih predvodnika u društvu i vjerskom životu njihove zemlje. Čini se da su se žene u današnjem vremenu izborile za ravnopravan status u obrazovanju i društvu koje ima obavezu odgoja generacija mladih žena koje ne smiju zapostaviti niti zaboraviti svoju ulogu majke, odgajateljice i surpuge. Sve to može biti obrazovana muslimanska žena, uz pomoć svih struktura našega društva

6. Zaključci

Iz ovoga rada mogu se izvući slijedeći važniji zaključci:

- obrazovanje je stroga obaveza (farz) svakoga muslimana i muslimanke;
- žene, podjednako kao i muškarci, imaju pravo na obrazovanje;
- muslimani su u prošlosti, pod raznim ispričama, uskraćivali muslimankama pravo na formalno obrazovanje, vođeni neispravnim poimanjem islama, neznanjem, zaostalošću ili lošim naslijeđenim običajima;
- praksa uskraćivanja obrazovanja ženi u prošlosti nije zasnovana na islamu;
- potrebno je dodatno poraditi na kvalitetu obrazovanja u BiH;
- programski sadržaji obrazovnih ustanova trebalo bi da pripremaju žene za ulogu buduće majke i važne osobe u porodici;
- pravo na obrazovanje žene i njen društveni angažman ni u kom slučaju ne treba da dovedu u pitanje moralne karakteristike koje treba da ima muslimanska žena.

Literatura

1. *Kur'an sa prijevodom*, prijevod Besima Korkuta, IC El-Kalem, Sarajevo, 1989.
2. Ebu Hamid Muhammed el-Gazali, *Oživljavanja vjerskih znanosti*, Bookline, Sarajevo 2004.
3. Muhammed M. Ša'ravi, *Žena u Kur'anu*, Karadžoz-begova medresa, Mostar, 2001.
4. Karadavi, Jusuf, *Al-Fetava al-Muasire* (Savremene fetve), Darius-selam, Kairo, 1998.
5. Karić, Enes, *Bosanske muslimanske rasprave*, ITD „Sedam“, Sarajevo, 2003.
6. Spahić, Mustafa, *Povijest islama*, El-Hidaja, Sarajevo (bez godine izdanja)
7. Novi muallim, broj 39., Jesen 2009.
8. Novi muallim, broj 40., Zima 2009.
9. Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
10. Karčić, Fikret, *Društveno pravni aspekt islamskog reformizma*, ITF, Sarajevo, 1990.
11. Halilović, Nezir, anketa VP službe Rijaseta, prezentirana na seminaru „Suradnja sa obiteljima“, održanog u Sarajevu u decembru 2009.
12. www.azhar.edu.eg, web stranica Univerziteta Al-Azhar u Kairu.